

# SZURKOV – A HIBRID POLITIKA IDEOLÓGUSA

C Z O P F Á R O N

„hézagot képezünk a szellemi rendben”

Pjotr J. Csaadajev

A moszkvai Kreml vaskos erődfalai kormányzati épületeket és katedrálisokat fognak közre, élesen elválasztva azokat a külvilágtól. Oroszország számos más történelmi belvárosában is hasonló struktúrát fedezhetünk fel. Egyház, állam, fal, civil társadalom. Az orosz történelem sajátos lenyomata ez. A város körül nem is látunk olyan masszív védműveket, mint a szuverenitás citadellájában, de a globalizáció korában, amikor a hatalom *locusa* kaotikusan szertefoszlik, olyan új meghatározások születnek a szuverenitásra, amelyek már nem ismernek magukra ezekben a falakban. Pontosan erre ébredt rá a Kreml „főideológusa”, Vlagyiszlav Jurjevics Szurkov, aki az elnöki adminisztráció helyettes vezetőjeként, miniszterelnök-helyettesként, illetve Putyin tanácsadójaként már két évtizede aktív alakítója az orosz politikának, és olyan fogalmakat tett viták tárgyává világszerte, mint a *szuverén demokrácia* és a *nemlineáris háború*.<sup>1</sup>

## SZUVERÉN DEMOKRÁCIA

Vlagyiszlav Szurkovot 2006-tól kezdték a putyini rendszer elsőszámú ideológusaként emlegetni, amikor az Egységes Oroszország párt fórumán meghirdette a „szuverén demokrácia” modelljét. Kiáltványa olyan politikai testként definiálja a szuverén demokráciát, amelyben a nemzeti szuverenitást veszélyeztető bel- és külpolitikai tényezőket kiszorítva, a közéletet és a kormányzat működését választott képviselői révén<sup>2</sup> kizárólag a multietnikus orosz *nemzet* befolyásolja.<sup>3</sup>

Szurkov a szuverenitás ellenségei közé sorolja többek között az állami funkciókat bitorló oligarchákat, a túlbujánzó bürokráciát, az ország területi integritását fenyegető szakadár nacionalistákat, a világhegemóniára törő államokat, a globalizáció hatásaként megképződő bürokratikus hatalmi központokat és gazdasági monopóliumokat, illetve a nemzetközi bűn- és terrorservezeteket. Egy szuverén demokráciának létérdeke, hogy akadályozza az ilyen politikai szereplők megerősödését és fellépjen a „globális diktatúra” minden

1 A jelen tanulmány a nemlineáris háború (és politika) fogalmát nem hadtudományi szempontból, hanem Szurkov politikai gondolkodása felől értelmzi. Ezen túlmenően sem az ún. hibridrezsim-problematikához sem a hibrid háború elméletéhez *nem* kíván hozzájárulni.

2 Szurkov modelljét jellemzően Schumpeter minimalista demokráciafelfogásával azonosítja a politikatudományi irodalom, azt állítva, hogy annak a demokratikus jellege a választásokra korlátozódik.

3 V. I. SURKOV: *Nationalization of the Future. Paragraphs pro-Sovereign Democracy*, Russian Studies in Philosophy 2009/4., 9. [A továbbiakban a Szurkov-műveket a főszövegben, zárójelben hivatkozunk – a Szerk.]



Oroszok Párizsban  
– A Francia Császárság  
fővárosába 1814-ben  
bevonuló kozákok  
korabeli ábrázolása  
(Georg Emanuel Opitz)  
(Wikimedia Commons)

formájával szemben (*Nationalization of the Future*, 8–11). A nemzetközi kapcsolatok ilyen alapon történő liberalizációja Szurkov szerint nyugati mércével mérve is antitotalitárius törekvés, és nagyot téved „az »értelmiségiek« azon nagyhangú csoportja, akik szerint Nyugaton kel fel a Nap”, ugyanis a szuverén demokrácia eszméje ott sem idegen. Korábban még az Európai Bizottság elnöke, Romano Prodi is arról beszélt – idézi –, hogy az Európai Unió úgy őrizheti meg lényegét, ha „szuverén demokráciák szövetsége” marad. Persze az olyan országok, amelyek hosszú ideig álltak más hatalmak gyámsága alatt, ma is könnyűszerrel áldozatul eshetnek a globalista erőknek és felülről „irányított demokráciává” válhatnak (*Nationalization of the Future*, 13),<sup>4</sup> de Oroszország

4 Az egyik leggyakoribb félreértést a „szuverén demokrácia” és az „irányított demokrácia” összemosása okozza Szurkov nézeti kapcsán. Utóbbi kifejezést a szerző éppen a globalista befolyás alá került, korlátozott szu-

számára Szurkov szerint ez elképzelhetetlen. A nagy múltú nemzet, demokratikus fejlődésével párhuzamosan, épp csak most kezdi felismerni, mit jelent együtt élni a nemzeti szabadság dilemmájával, vagyis hogyan lehet „megőrizni a szuverenitást a demokrácia sérelme nélkül és nyitottnak lenni, az önazonosság elvesztése nélkül” (*Nationalization of the Future*, 12).

Korunk egyik legmeghatározóbb tendenciájának szerzőnk az egyre demokratikusabb társadalmi modellek elterjedését tartja, amelynek három fő következménye: a politikai rendszerek fellazulása, az információáramlás és a szellemi-kulturális fölény felértékelődése és a hatalmi hierarchiák önszerveződő hálózatokba kapcsolódása. E folyamat során a szuverenitás nem szűnik meg, csak átalakul: „Szétterjed a paloták és erődök közül, irodákon, adóállomásokon és a tévéképernyőkön keresztül; demokratizálódik” (*Nationalization of the Future*, 12). Ez nem jelenti szükségszerűen a közszabadság növekedését, hiszen a szuverén nemzetállamok gyengülése globálisan a hatalomgyakorlás totalitárius mintáit ébreszti fel. A kiáltvány lényegi üzenete szerint, ha Oroszország nem akar védtelenül szembenézni ezzel a sokrétű fenyegetéssel, akkor nemzeti szinten kell újratermelni a szabadság intellektuális, morális, politikai és gazdasági forrásait.

Amikor Szurkov a „nemzeti szabadság” értékéből vezeti le a „szuverén demokrácia” szükségességét, akkor azt is hangsúlyozza, hogy ennek meghatározó feltétele a versenyképesség. Egy későbbi tanulmánykötetében is megjelent írásában<sup>5</sup> ennél is tovább ment, és a kiáltvány-formával szakítva részletekbe menően fejtette ki, hogy mit értett a szuverenitás „szétterjedésén” és tartalmának megváltozásán. Eszerint a szuverenitás nem erőd vagy sötét kunyhó, ahová bezárkózva az oroszok reggeltől estig vodkát ihatnak, hanem a nemzetközi politika alakításának képessége, „részvétel ebben a nyílt csatában”. Más szavakkal: „a szuverenitás a versenyképesség politikai szinonimája” (*Sovereignty*, 103). Szurkov ezt a szemléletmódot azért tartja fontosnak, mert a nemzetállamot érő kihívások változását látja korunkban. Többé nem a közvetlen katonai konfrontáció jelenti a legnagyobb fenyegetést, hanem a külső befolyásokkal szemben meggyengült társadalmi immunrendszer, a nemzetközi terrorizmus, a versenyképtelen gazdaság és a „narancsos” módszerekkel koordinált puha államszínek. Ebből a felsorolásból kitűnik, hogy Szurkov szerint korunkban, amikor az erőforrásokat már nem a nemzetközi rendszer nyílt és erőszakos átrendezésére, hanem annak szubtilis áthatása érdekében vetik be, csak egy átfogó és szinte a formátlanságig kifinomult stratégia lehet életképes. A totális mozgósítás posztmodern változatában tehát látszólag semmi sem mozdul el a helyéről, ám miközben az információáramlás különféle csatornáit – az oktatás, a kultúra, a gazdaság és a társadalmi élet egész intézményrendszere – szinte mozdulatlanul állnak, mindegyik tényező aktív szerepet játszik egy folyamatban, amelynek tétje a döntő stratégiai fölény elérése egy dinamikus változó helyzetben. Szurkov ebben az összefüggésben is a katonai komponens alárendelt helyzetét hangsúlyozza: „A königráti csatát a porosz iskolamesterek nyerték meg” – idézi Bismarckot, majd hozzáfűzi, hogy „Sztálingrádnál a tanár orosz volt”. Ezzel nemcsak azt állítja, hogy az oktatásnak fontos szerepe van a társadalom életében, hanem már azon gondolkodik el, vajon mekkora fenyegetést jelent Oroszország szuverenitására, hogy mai pedagógusai a szovjet tanárok egykori bérének 60 százalékát kapják.

Ahogy a hierarchikus struktúrák közül kiáradva horizontális hálózatokban terjed a szuverenitás, vagyis ahogy „a demokrácia fejlődik, úgy fokozódik egyre inkább az információs háború. A háború, amely a tudatért zajlik” – fűzi tovább gondolatmenetét (*Sovereignty*, 111). Itt sem a médiára, hanem az oktatásra esik a legnagyobb hangsúly, mert Szurkov felfogásában „a nemzeti elitet kitermelő törekeny infrastruktúra: az oktatás és a kultúra”. Ezek hozták létre a nemzet egységét és termelik ki a posztszovjet átmenetből adódóan hiányzó valódi elitet. Részben kulturális folyamat tehát, hogy – mint írja –

verénitász államokra alkalmazza. Vö. Vladislav SURKOV: *Texts 1997–2010*, ford. Scott ROSE, „Europe” Publishing House, Moscow, 2010, 76.

5 Vladislav SURKOV: *Sovereignty. The Political Synonym for Competitiveness* = Uő.: *Texts 1997–2010*, 91–135 (a továbbiakban: *Sovereignty*).

„nemzeti burzsoáziává alakítjuk az offshore arisztokráciát”, az új elit kinevelése ugyanis olyan komplex és hosszútávú célkitűzés, amely „nemlineáris megközelítést” követel (*Sovereignty*, 110).

## POLITIKAI KULTÚRA

Szurkov 2007-ben az Orosz Tudományos Akadémián tartott előadást az orosz politikai kultúráról.<sup>6</sup> Fejtegetését már a felvonultatott referenciák is izgalmassá teszik: a szerző előbb a Putyin kedvenc filozófusaként is emlegetett Ivan Iljint idézi („az orosz kultúra az egészről való szemlélődés”), majd a misztikus-egzisztencialista Nyikolaj Bergyajevet („az oroszok hivatása, hogy a szellem egészének filozófiáját adják”).<sup>7</sup>

Mindezek nem kell csodálkoznunk, ugyanis **Szurkov szerint az orosz kultúra sajátos világtapasztalatot közvetít, amely a valóságot vallási és intuitív módon, organikus egészként ragadja meg.** E gondolkodásmód holisztikus jellege leginkább a hatalom központosítására való szüntelen törekvésben nyilvánul meg, így lehet, hogy a központi hatalom a többség számára ma is „Oroszország területi és spirituális teljességének megőrzését” jelenti (*Russian Political Culture*, 83) – mutat rá a szerző, rögtön vissza is csatolva a szuverenitásról szóló korábbi írásainak azon gondolatához, hogy a centralizáció régi módszereit ma újak váltják fel. Bár a nemzeti szabadságnak előfeltétele az erős központi hatalom, ám ennek eszközei „nemlineáris, puhábbá és összetettebbé válnak” (*Russian Political Culture*, 84). A demokratikus fejlődés és az orosz politikai hagyományok szintézise tehát így jelenik meg a szerzőnél,<sup>8</sup> aki ebben az előadásában azt hangsúlyozza, hogy a demokratikus átmenet ellentmondásait a nyugatitól eltérő orosz „lelki alkat” elemzése nélkül nem lehet megérteni. „Van egy homályos érzékelése arról, ami közel van – egy rozoga kerítés, egy rossz út, szemét a közeli kapuszínen –, de kimerítő tudása van arról, ami a távolban feltűnik, a délibábokról a horizonton. Több figyelmet fordít a vágyott-ra, mint a valósra, a dolgok ilyen szemlélete az egyedüli igazság kereséséhez, a fensőbb igazsághoz vezet” – írja (*Russian Political Culture*, 85). Szurkov szerint ebből a „messzelátásból” ered az a sajátosan orosz rögeszme is, hogy az ideális társadalmi rendet azonnal, átmenet nélkül be lehet vezetni. Erről szóltak a bolsevik óriásprojektek, a peresztrojka és a '90-es évek liberális reformjai is – mindet a ragacos valóság iránt ingerült türelmetlenséggel vezényelték le, várva azt a pillanatot, amikor végre mindenki a megérdemelt nyugalomban szunnyadhat a „mindenható doktrínára” (a világforradalomra, az egyetemes emberi értékekre, a piac láthatatlan kezére) hagyva minden munkát és gondot. „Ilyen az egyszerű eszkhatólogia” – foglalja össze a jelenséget Szurkov, majd arra is felhívja a figyelmet, hogy a demokrácia építéséről ma ugyanolyan sürgető idealizmussal beszélnek, mint egykor a kommunizmusról. Elfelejtik, hogy a politikai kultúra organikusan fejlődik, ezért sosem lehet egyik pillanatról a másikra „felépíteni” s azután befejezettnek tekinteni.

Ebben az állandó társadalmi fejlődésben a politikai viták és a közbeszéd játszik kulcsszerepet. A szuverén demokrácia csak akkor lehet életképes, ha a diszkurzív térben is biztosítja önrendelkezését, vagyis saját politikai nyelvet teremt,<sup>9</sup> mert „aki nem beszél, hallgat; és aki hallgat, az engedelmeskedik” – állítja Szurkov (*Russian Political Culture*, 90), aki szerint az orosz társadalom nem kellően érzékeny erre a problémára, és a nyersanyagot még mindig többre értékeli a tudásnál: „Nem értettük meg – írja –, hogy a politikai, gazdasági és katonai előnyöknek nincs önálló léte: ezek mindig a kulturális fölény alkotóelemei és következményei” (*Russian Political Culture*, 94). A kultúra megelőzi a politikát, mert „a kultúra végzet” (*Russian Political Culture*, 86).

6 Vladislav SURKOV: *Russian Political Culture. The View from Utopia*, Russian Social Science Review 2008. november–december, 81–97.

7 Szurkov a versenyképesség és szuverenitás viszonyát taglaló tanulmányában is érvelésének hangsúlyos pontjain idézi Iljint és Bergyajevet. Vö. SURKOV: *Texts 1997–2010*, 93–95.

8 Vö. Georgii BOVT: *Vladislav Surkov: A Pragmatic Idealism*, Russian Politics and Law 2008/5., 34.

9 Lásd Sirke MÄKINEN: *Surkovian Narrative on the Future of Russia: Making Russia a World Leader*, Journal of Communist Studies and Transition Politics 2011/2., 152.

## NULLA KÖRÜL

Szurkov mítoszához nagyban hozzájárult, amikor 2009-ben Natan Dubovickij álnéven *Okalanolja* címmel regényt írt a *Russzkij pionyer* különszámában egy összeesküvésről, melynek célja, hogy a posztszovjet átmenetet kihasználva megszerezze a kulturális hegemoniát Oroszországban. Eleinte tagadta szerzőségét, sőt éles kritikával is illette a *Nulla körül* című sikerkönyvet, később viszont azt írta, ez a legjobb könyv, amit valaha olvasott. Szerzőségét támasztja alá, hogy írói álneve felesége, Natalija Dubovickaja nevének férfi megfelelője.<sup>10</sup> Mint látni fogjuk, az álnév és a könyv körüli zavarkeltés tökéletesen megfelel a regény posztmodern üzenetének, miszerint a politika és az emberi élet egésze is tisztázatlan szerzőségű szövegek kusza szövedéke.

A történet a Szovjetunió végnapjaiban kezdődik, amikor a privatizáció előszelét megérezve bünszervezetbe tömörül egy kiadóvállalat néhány alkalmazottja, és elhatározzák, hogy ellenőrzésük alá vonják az „irodalmi feketepiacot”. A Fekete Könyv Testvérisége hamar felismeri, hogy a szovjet rezsim épületét ugyan főként a komszomolista ifjúság és a korrupció bontja majd le, de magát „az alapot a szellemi proletariátus pusztítja el”, ezért **az új hatalomhoz a kultúrán, pontosabban szövegeken keresztül vezet az út**. Ha csupán a pénzről lenne szó, a szövegek helyett az olaj- vagy alkoholpiacra tennék rá a kezüket, de a szervezet alapítója ennél jóval magasabba emeli a tétet: „Vodka, olaj, ez a gazdaság; miénk lehet a kultúra” – lelkesedik. Az irodalomkedvelőknek sejtelmük sincs arról, hogy rivális bünszervezetek harcoltak Dosztojevszkij egy frissen kiadott művéért, ahogy a diákok sem tudhatják, hogy az íróasztalukon heverő tankönyvekért valaki talán az életét kockáztatta. A regény könyörtelen harctérként mutatja be a kultúrát, szinte az irracionálisig hangsúlyozva, hogy az nem csupán a társadalmi élet tét nélküli luxusterméke, hanem élet-halál kérdés. Jól érzékelteti ezt a következő, két feketekönyves beszélgetésében elhangzó mondat: „Emlékszel a háborúra Nabokov utolsó eredeti kéziratáért? – hét halott.”

Jegort, a regény főhősét annál a kiadóvállalatnál szervezik be, ahol 20. századi amerikai költők orosz kiadásait szerkeszti. A visszahúzó irodalmár posztszovjet nihilizmusát a mindennapos erőszak és korrupció csakhamar kíméletlen cinizmussá érleli. Egy nap felbérel egy oknyomozó újságírónt, aki korábban egy kormányzó korrupciós ügyeit leplezte le, hogy a politikus neve alatt írjon csattanós választ a saját cikkére, vádolja magát hazugsággal és inkompetenciával, aztán visszakozzon a saját neve alatt. Másnap már egy szaunában alkudozik egy komor, karkai hangulatú novellán egy irodalmi sznob gengszterrel. Jegor akár maga is írhatta volna a szöveget, amelyben vészesen elmosódik a valóság és az örület határa, hiszen a hétköznapiok irracionálisága életének legfontosabb alapélménye. Célja, hogy a társadalmi konvenciókkal szembe szállva elkerülje az átlagemberek banális végzetét, amely a halálba, a semmibe vezet, ezért az emberi élet szélsőséges valószínűtlenségét elfogadva, egész lényét az irracionálisba, egy radikálisan instabil állapotba veti, és egyre abszurdabb kontextusokban kezd mozogni. Nem is csoda, hogy éppen ezen, álmokból, irodalmi szövegbetétekből, hosszú monológokból, párbeszédkekből és visszaemlékezésekből felépülő műve kapcsán emelik ki Lyotard hatását,<sup>11</sup> merthogy Szurkov erősen szubjektív narratíva-foszlányokból szövi a regény cselekményét. Elbeszélésmódja megnehezíti az időrendiség és a kauzalitás érzékelését, de azon szemléletét tükrözi, miszerint életünket szövegekben éljük, amelyek úgy vesznek körül bennünket, akár a levegő.

Beszervezése után Jegor élete akkor vesz újabb radikális fordulatot, amikor a mozivásznnon szembesül volt szeretőjének halálával. A nő egy naturalista filmrendező, Albert Mamajev szadizmusának esik áldozatul, aki titkos kaukázusi stúdiójában kínozza halálra színészeit. A részleteket hősünk saját feleségétől tudja meg, akiről az úgy kapcsán kiderül, hogy kezdettől fogva az FSZB századosaként dolgozott, a Testvériség pedig mindvégig a titkosszolgálat tudtával, sőt annak keretében működött. Jegor ezután otthagyja korábbi életét és

10 Vö. Peter POMERANTSEV: *Putin's Rasputin*, London Review of Books 2011. október, 3–6.

11 Vö. Jean-François LYOTARD: *A posztmodern állapot*, ford. Bujalos István – Orosz László = Jürgen HABERMAS – Jean-François LYOTARD – Richard RORTY: *A posztmodern állapot*, Századvég, Budapest, 1993, 8, 17.

elindul délre, hogy megkeresse a gyilkost, ám végül is besétál Mamajev csapdájába, és félholtan, emberi roncsként találnak rá. Sok szenvedés után egyfajta lelki katarzison megy keresztül, és szétzilált tudatának hallucinációszerű ingerin keresztül kirajzolódik egy spirituális út lehetősége. Így látja viszont az általa korrumpált újságírónt is, aki ezúttal már Epifánia nővérként mutatkozik be és kétségeire válaszolva elmondja, hogy csak úgy világosodhat meg, ha átlépi az emberi racionalitás korlátait. A tudás ugyanis nem vezet sehova és a világon felhalmozott összes ismeret sem lendítheti túl a halál fokán. Arra csak az Ismeretlen képes, amely hitre, reményre és szeretetre vezet. „Akkor el kell pusztítani a civilizáció vívmányait” – feleli Jegor, mire az áttetsző testű apáca figyelmezteti: városokat és könyveket épp azok égették, akiknek nagyon is konkrét elképzeléseik voltak a világról, és merészen arra törekedtek, hogy kiismerjék annak működését. Amit ő keres, az megragadhatatlan a konvencionális emberi ész számára.

Jegor ezután a bosszú és az isteni bűnbocsánat vágya közt vergődik, míg a regény végén tudata látszólag teljesen le nem veti a valóság kötelekeit. A tér és az idő korlátai egy hullámmó, határtalan fénytenger árjában ledőlnek előtte, és mindenkit, akihez valaha köze volt teljes épségben, gyermeki alakban lát viszont. Semmi, még a legszörnyűbb gyilkosság sem bizonyul jóvátehetőnek.

## NEMLINEÁRIS HÁBORÚ

A fenti regénynél is nagyobb visszhangot keltett Szurkov *Ég nélkül* című novellája, amely az első „nemlineáris háborúról” szól. A szöveg üzenetértékét felerősíti a tény, hogy épp a kelet-ukrajnai háború kitörésekor, 2014 márciusában jelent meg.<sup>12</sup>

A távoli jövőben játszódó történet egy gyermek nézőpontjából írja le a háború természetének gyökeres megváltozását. A 19–20. század „primitív háborúhoz” képest a szövetségi rendszerek és a háborús célok is fragmentálódnak; többé nem államok vagy nemzetközi katonai tömbök csapnak össze, hanem egyes tartományok, városok, generációk, nemek, szakmai szervezetek is különböző oldalra állnak és pártállásukat olykor még csata közben is változtatják. A háborús célok között egyáltalán nem feltétlenül szerepel már a győzelem közvetlen kivívása, mert az új stratégiai gondolkodásban „a háborút már folyamatként fogták fel, pontosabban egy folyamat részeként, amely akut fázis ugyan, de nem feltétlenül a legfontosabb”. Ez a mondat utal von Clausewitz híres tételére, miszerint a háború a politika *folytatása*, de tovább is megy, mert **nem von éles határt a politikai és katonai eszközök között. Ezen összetevők hibridizációja során az emberi tudat válik az elsődleges hadszíntérré**, amelyen a felek már a katonai erő bevetése előtt döntő stratégiai fölényre törekednek. Erre utal Geraszimov tábornok, amikor a hibrid műveletek kapcsán elsősorban nem a háború, hanem „a békeidő egy új felfogására” hívja fel a figyelmet: bár nem alkalmaznak nyílt erőszakot, a célország „nemzetbiztonsága és szuverenitása fenyegetésnek van kitéve és lehet, hogy sérül”.<sup>13</sup> Szurkov sem elsősorban a háború, hanem a béke definíciójával játszik ebben az írásában. Az abszurditásig hangsúlyozza a konfliktus „akut”, fegyveres szakaszainak alárendelődését a hegemoniaküzdelem szélesebb folyamatának azzal, hogy az általa leírt jövőben egyes hadviselő felek kifejezetten a katonai vereség elérésére törekednek.

A novella fiktív elbeszélője gyermekkorára emlékszik vissza, amikor a szülőfaluja fölötti légtérben kirobbant az V. világháború – az első „nemlineáris háború”. A zajcsökkentő berendezések miatt a repülőgépek és rakéták zajtalanul csaptak össze a vidék fölött. A háború némaságát még a zuhanók halálkiáltása is ritkán törte meg, hiszen szinte az összes gép robotizált volt már. A háború arcatalanná válásában természetesen a korszellem nyilatkozott meg: személyzet nélküli hotelek nyíltak, eladó nélküli üzletek várták vevőiket, sőt a demokratikus forradalmak miatt még néhány „pilóta nélküli” kormányt is felállítottak.

12 Lásd angolul: Natan DUBOVITSKY: *Without Sky*, ford. Bill BOWLER, *Bewildering Stories* 2014. július.

13 Valery GERASIMOV: *Contemporary Warfare and Current Issues for the Defense of the Country*, ford. Harold ORENSTEIN, *Military Review* 2017/6., 25.

Ez a disztópia a nyugati típusú liberális technokráciát karikázza, amely a rendkívüli állapot üzemzavarásával együtt az embert mint politikai lényt is kiküszöböli. Szurkov ebben a sci-fiben tehát jelenleg is zajló katonai és politikai folyamatokat ír le, méghozzá abban a meggyőződésben, hogy a jövő háborúja már ma néma csendben zajlik az emberek feje fölött. Az egyetlen hang a vidéki otthonok tompa moraja, ahogy elpusztulnak a hulló törmelék esője alatt. A városok fölött tiszta az ég, de polgáraik bezárkóznak, és hallani sem akarnak a periféria háborús menekültjeiről, s még az egészen apró gyermekeknek sem adnak menedéket. A történet elbeszélője is ezért lesz hadiárva. A szülei halálát okozó becsapódásban súlyos agykárosodást szenvedve elveszíti a harmadik dimenzió érzékelésének képességét. Széltében és hosszában végtelennek érzékeli a világot, de nem látja többé az eget. A háború végén a hasonló sérültek



száma már ötvenre tehető, mindegyik ugyanabból a korosztályból. Nemcsak a magasság és mélység fogalma felfoghatatlan számukra, hanem egész gondolkodásmódjuk megváltozik: nem marad benne semmi kétértelműség, átmeneti tónus, és azt sem tudják többé, hogyan kell hazudni. Eleinte konferenciákat szerveznek róluk, felkapja őket média, sőt külön törvény tiltja a „kétdimenziósok” kinevetését, de a kezdeti érdeklődés után nem kellenek már senkinek. Amikor már csak magukra számíthatnak a közgondolkodás hamis komplexitásai iránt érzéketlenül, forradalmi szervezetbe tömörülnek – és végre mindenre elszántan felkelnek az egész sátáni világ ellen.

A szurkovi gondolatvilág szélesebb kontextusának áttekintése után azt kell gondolnunk, hogy a periféria háborús menekültjeit kirekesztő városiak, és a fogalmiság rejtett szféráiban megbúvó háromdimenziósok egyaránt a „civilizált”, tehát inherensen gonosz Nyugatot jelentik.<sup>14</sup> Csak a nyugati, háromdimenziós elme képes az absztrakt „légi harctérben” kijelölni és átlátni a háború eredeti

Erőpolitika – Az orosz hadsereg győzelem napi felvonulása Moszkvában, 2017  
(Dmitrij Fomin felvétele)

14 Vö. Nicholas BERDYAEV: *The Russian Idea*, ford. R. M. FRENCH, Macmillan Company, New York, 1948, 130–135.

Vlagyiszlav Jurjevics Szurkov  
(AFP)



célperspektíváját, de szintén a Nyugat gyilkos racionalitása vezet akaratlanul is egy új embertípus létrejöttéhez, amely már nem látja a harctérként szolgáló eget, és ezzel örökre szem elől téveszti a háború meghatározó ideológiai dimenzióját.

Apokaliptikus és – a szó bergyajevi értelmében – *nihilista* szöveggel állunk szemben, amely feltehetően a kelet-ukrajnai hadszíntér futurizált díszletei között a szerző nézete szerinti, sajátosan orosz világtapasztalat keletkezését mutatja be. Ahogy a konfliktus kaotikus turbulenciái a légtérből saját földi vetületükbe záródnak, visszavonhatatlanul elvész a civilizációtól megsebzett tudat egy szabadságfoka. Mintha a repülőgépek földre vetülő árnyéka szabna irányt a kétdimenziósok voluntarizmusának – a lázadókat ettől kezdve nem lehet tárgyalóasztalhoz ültetni.

## A FÉLVÉR MAGÁNYA

Négy évvel a kelet-ukrajnai konfliktus kezdete és az első nemlineáris háborúról szóló novella megjelenése után Szurkov *A félvér magánya* című cikkében foglalta össze geopolitikai elképzeléseit.<sup>15</sup> Oroszország 2014-ben történelmének új korszakába lépett, amelyben kénytelen lesz meghaladni a nyugati és keleti mintakövetés dilemmáját – szögezi le. Oroszország négy évszázadot töltött azzal, hogy Kelet felé orientálódott (a tatár uralom alatt), majd négy évszázadot a Nyugat felé való közeledéssel. „Mindkét kísérlet sikertelennek bizonyult” – vonja meg a mérleget Szurkov, aki szerint a geopolitikai magány korszakának eljövetele „egy ideológiai és civilizációs harmadik utat, egy harmadik világot, harmadik Rómát követel”. Ez a megfogalmazás az Orosz Birodalom hagyományos történelmi szerepfelfogására épít, miszerint Róma bukása, majd pedig Konstantinápoly eleste után Moszkva örökölte a kereszténység megvédelmezésének küldetését. Láthattuk, milyen élesen bírálta a szerző az orosz politikai kultúráról szóló elemzésében a politikai eszkhatológiát, s most – Oroszország nemzetközi szerepének meghatározásakor – mégis egy azzal legalábbis rokon képzethez folyamodik.

Az orosz – Szurkov szerint – „nyugati–keleti félvér nemzet” amely „hibrid mentalitásával, interkontinentális kiterjedésével és bipoláris történelmével, karizmatikus, tehetséges, gyönyörű és magányos. Amilyen egy félvér lenni szokott.” Szurkov, akit kremlbéli ellenlábasai épp korábbi írásainak túlzott nyugatosságáért kritizáltak, általában a Nyugattal való hasonlóságok és különbségek

<sup>15</sup> Vladislav SURKOV: *The Loneliness of the Half-Breed*, Russia in Global Affairs 2018. május 28., <<https://eng.globalaffairs.ru/book/The-Loneliness-of-the-Half-Breed-19575>>.



dinamikájából vezeti le az orosz jelleget,<sup>16</sup> és számos alkalommal kifejtette, hogy Oroszországot a nyugati kultúrközösség részének tekinti.<sup>17</sup> Ehhez képest itt csak azt szögezi le, hogy a félvér a saját családjában is idegen.

„Oroszországnak csak két szövetségese van: a hadserege és a flottája” – idézi a III. Sándor cárnak tulajdonított mondást, amely szerinte a legjobb megfogalmazása annak a történelmi végzetnek, mellyel hazájának hosszú ideig együtt kell élnie. A szövetségesek listája persze tetszés szerint bővíthető a gyári munkásokkal, tanárokkal, az olajjal és a gázzal, a kreatív osztállyal, a hazafias web-robotokkal, Tél tábornokkal és Szent Mihály arkangyallal stb. „A lényeg ugyanaz marad: a saját magunk szövetségesei vagyunk” – írja.

## HIBRID POLITIKA

Szurkov a hibrid politika ideológusa. Ezzel a megállapítással nem a „demokratikus” és „autoriter” rendszerek dichotomizálásából indulok ki,<sup>18</sup> hanem a „hibrid mentalitású” félvér-nemzet fogalmára utalok, valamint **a teljesség eszméjét és a radikális szkepszist ötvöző posztmodern konzervativizmus** elképzelésére, továbbá a „háború” és „béke” azon nem duális felfogására, amely a Kreml sűrű eminenciása számára a nemlineáris háborúként – tehát kaotikus hegemóniaküzdelemként – felfogott politikát jelenti.

A bizonytalanság, az intuíció és az irracionalitás döntő szerepet játszik Szurkov írásaiban. Oroszország politikai kultúrájáról és geopolitikai helyzetéről mint sorsról beszél, és a racionális ész számára átláthatatlan komplexitást tulajdonít a politikának. Szépirodalmi írásait is az a központi gondolathatározza meg, hogy a valóságot csak a kaotikus folyamatokat alapul vevő nemlineáris megközelítéssel érthetjük meg. Minden ésszerű narratív folytonosság és koherencia merő illúzió. Regénye, a *Nulla körül* még címében is erre utal, vagyis az emberi állapot nullpont körüli valószínűségére. Főhőse végül az élettel szembeni racionális elvárásoktól való elszakadással, a tudat misztikus-intuitív abszolúciójával emelkedik felül élete káoszán. Az *Ég nélkül* című novella alapállapota is a káosz, amelyet csupán a valóság széles tartományát elveszítő és így a civilizáció álságosságával szemben végleg megbékíthetetlen elme lázadása haladhat meg.

A nyelvnek a valóság egységét megteremtő metanarratív funkciója Lyotardnál is az elbeszélő nyelvelemek felhőiben (!) oszlik szét, melyeknek „keveredési pontjaiban élünk mindannyian”.<sup>19</sup> Ez a hasonlat akkor válik igazán megvilágító erejűvé, ha figyelembe vesszük, hogy a légáramlások gyors és kaotikus változásait a fizika is nemlineáris képletekkel írja le. *A politika világa olyan narratív atmoszféra, amely törvényszerűen nemlineáris és kaotikus rendszert alkot*, s így lényegében lehetetlen „belülről” megérteni: a politikai cselekvés alapját csak a redukció teremtheti meg. Szurkov Lyotard nyomán a valóságot mint narratív konstrukciót kérdőjelezi meg, Iljin és Bergyajev csodálójaként pedig a racionalista valóságértelmezés csonka immanenciáját utasítja el. Regényhőiséhez, Jegorhoz hasonlóan az emberi állapot paradoxonjainak feloldását (abszolúcióját) keresi, az ismeretlenbe, a teljességbe vezető kitörési pontot. Ideológiai munkásságán az az ellentmondás vonul végig, hogy **miközben posztmodern eszköztárral dolgozik, hinni akar valami megkérdőjelezhetetlenben**. Célja, hogy a szuverenitás Kremlből való szétterjedését és a társadalmi struktúrák differenciálódását egy ezzel ellentétes folyamattal hozza egyensúlyba: ez pedig nem más, mint „a töredékek újraegyesítése egy komplex egésszé” (*Russian Political Culture*, 97). ■

16 Lara RYAZANOVA-CLARKE: *The 'West' in the linguistic construction of Russianness in contemporary public discourse = Understanding Russianness*, szerk. Risto ALAPURO – Arto MUSTAJOKI – Pekka PESONEN, Routledge, New York, 2012, 5.

17 A Nyugattal való „kulturális kiengesztelődés” szükségességéről, illetve arról is beszélt, hogy Oroszország hajlandó tanulni a Nyugattól. Vö. Vladislav SURKOV: *To be a Free Nation Among Free Nations = Uő.: Texts 1997–2010*, 77.

18 A totalitárius terrorállamon kívül minden politikai berendezkedés valamilyen autoritáson alapul, a jogállami demokrácia például a jogén.

19 LYOTARD: *I. m.*, 8.